

Guia introductòria Ciutadania, Participació i Objectius de Desenvolupament Sostenible (ODS)

Índex

Pàgines

1.Introducció.....	1
2.Activitats per a l'aula.....	1
3.L'agenda internacional pel desenvolupament i la promoció de la salut.....	2
4.La cooperació per al desenvolupament.....	3.
5.En què van consistir els anteriors ODM?.....	4
6.En què consisteixen els actuals ODS?.....	5
6.1 La Salut en els ODS.....	10
7 El rol de la ciutadania en el marc del desenvolupament.....	12
8.Bibliografia.	12

1 Introducció

La pobresa, la fam i el fenomen posteriorment conegut i anomenat per algunes institucions internacionals com el subdesenvolupament han sigut objecte d'estudi i camp d'acció de nombrosos estudiosos de diverses disciplines, així com d'algunes institucions públiques i privades que, amb diferents finalitats, han tractat d'exercir la seua acció o influència respecte a aquestes problemàtiques socials.

Ja en el segle XX, i durant i després dels períodes de guerra i destrucció esdevinguts en nombrosos llocs del món, comença a forjar-se un sentiment d'ajuda entre nacions que prendrà forma i canviarà el mode en què fins hui s'havien abordat les problemàtiques socials i polítiques que limitaven enormement els indicadors de desenvolupament d'una comunitat, estat o continent.

investigadores i investigadors, així com institucions, en el marc de la comunitat internacional i sota el paraigua de les Nacions Unides, comencen a parlar de la cooperació internacional per al desenvolupament com una eina a través de la qual promoure el desenvolupament com una ferramenta per a promoure el progrés dels països empobrits econòmicament cap al fenomen de la globalització.

Aquest fenomen, unit a la proclamació de la Declaració Universal dels Drets Humans en 1948, la generalització dels denominats estats democràtics i a l'última revolució de la informació que posa a l'abast de la població en general un ampli ventall de coneixements globals, facilita el sorgiment d'una ciutadania en un nombre cada vegada major de països que reivindica, exigeix i es mobilitza en favor del compliment dels drets, i la justícia social.

Aquesta demanda no es basa en interessos particulars, sinó que promou una acció col·lectiva per la millora general de tota la població: els mitjans i la qualitat de vida i el medi ambient, les capacitats de les persones i dels Estats.

Ja entrats en el segle XXI, la humanitat s'enfronta al repte d'aconseguir avanços concrets en matèria de drets, i per a això es compta amb llums i ombres en el camí avançat durant el segle anterior. Hui dia existeixen nous problemes que se sumen als anteriors, però també es compta amb una massa civil cada vegada més capacitada, conscienciada i solidària per a enfrontar-se a ells. Es diu que "som la primera generació capaç de resoldre problemàtiques globals com la pobresa". Serem capaços d'això? De què depèn?

2 Activitats per a l'aula

En la Comunitat Valenciana, per a aquesta unitat temàtica trobaràs quatre fitxes d'activitats de nivell bàsic i mig de complexitat amb respecte als temes a tractar. En cada fitxa es planteja una sessió de treball en l'aula de 55 minuts de duració, mitjançant tècniques participatives i de treball cooperatiu. Algunes activitats requereixen l'ús de materials de suport per als i les participants, com targetes, o fotografies, entre d'altres, que trobaràs en la solapa del final de cada fitxa. A més, disposes d'un USB amb presentacions power point de suport o documents per a que els i les docents que faciliten el procés tinguen material suficient i de fàcil enteniment per a realitzar les activitats.

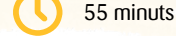

Objectius de Desenvolupament Sostenible (ODS): nous reptes per al 2030

ODM
ODS
ODS 3. Salut i benestar 55 minuts
ODS 5. Igualtat de gènere

Objectiu de Desenvolupament Sostenible: la salut!

ODM
ODS
ODS 3. Salut i benestar 55 minuts

Exercici de la ciutadania i Objectius de Desenvolupament Sostenible

ODS
Ciutadania
ODS i Salut
ODS 3 i 5r 55 minuts

3 L'agenda internacional pel desenvolupament i la promoció de la salut

Des dels inicis de la cooperació per al desenvolupament, salut i desenvolupament han estat íntimament lligats: cap actuació de desenvolupament tindria l'èxit ple perseguït sense el "gaudi del màxim nivell de benestar físic, mental i social" definició de la salut plena de les persones a què es pretén beneficiar.

Aquesta realitat fou confirmada per la Declaració del Mil·lenni de Nacions Unides de 2000, en la qual s'establiren objectius i metes de desenvolupament directament lligats a la salut i, d'igual forma, feien veure la salut com a indispensable per a la consecució de la majoria de la resta d'objectius; és improbable tindre èxit en la implantació de l'educació primària

per a totes les xiquetes i xiquets d'una comunitat dotació de legislació, recursos humans i materials, etc. per a això si aquest sector de població està afectat massivament per malalties que els impedirien assistir a l'escola.

De la mateixa manera, la nova agenda 2030, és a dir, els Objectius de Desenvolupament Sostenible (ODS) té als diferents elements de la salut en diversos dels seus objectius i, segons la interpretació de l'Organització Mundial de la Salut (OMS) en la seua Conferència Mundial de Promoció de la Salut de 2016, col·loca la salut en el centre dels ODS, amb elements de salut en tots i cadascun dels 17 ODS, com es pot veure en aquesta imatge.

4 La cooperació per al desenvolupament

El concepte de cooperació per al desenvolupament no té una definició única, ajustada i completa, vàlida per a tot temps i lloc. La cooperació per al desenvolupament s'ha anat carregant i descarregant de continguts al llarg del temps, d'acord amb el pensament i els valors dominants sobre el desenvolupament i amb el sentit de coresponsabilitat dels països considerats econòmicament rics amb la situació d'altres pobles, per la qual cosa és necessari conèixer la seua evolució per a comprendre el seu significat en cada moment.

Si tractem de proposar una definició estàndard en la qual es pugui veure reflectit el conjunt de la cooperació realitzada durant els segles XX i XXI, podem entendre-la com el conjunt d'actuacions realitzades per actors públics i privats, amb el propòsit de promoure el progrés econòmic i social global, que siga sostenible i equitatiu.

Entre els propòsits de la cooperació trobem:

- Garantir les normes bàsiques universals de protecció social: donar suport i complementar els esforços dels països empobrits dirigits a facilitar les normes socials bàsiques universals als seus ciutadans.
- Promoure la convergència del nivell de vida dels països; corregint les iniquitats internacionals extremes i les no equitats.
- Secundar els esforços dels països empobrits amb vista a participar activament en la provisió dels béns públics internacionals.

I entre les principals característiques:

- Té com a propòsit exprés secundar les prioritats de desenvolupament nacionals i internacionals: han de partir d'objectius acordats a escala mundial; objectius de desenvolupament que es reflecteixen en acords internacionals, tals com els ODM i els ODS i altres acords internacionals o regionals en l'àmbit del desenvolupament.

- No persegueix el lucre: no seria possible, o no de la mateixa manera, si es perseguiren únicament els beneficis. Es tracta de corregir les deficiències del mercat i les normes que impedeixen o obstaculitzen l'èxit dels objectius de desenvolupament, encara que pugui contribuir a incentivar activitats lucratives legítimes amb conseqüències positives per al desenvolupament.
- Discrimina en favor dels anomenats països empobrits; un criteri que anirà adquirint importància en l'execució de l'agenda per a 2030, ja que distingeix la cooperació per al desenvolupament de l'acció internacional per al desenvolupament sostenible.
- Es fonamenta en relacions de col·laboració que intenten millorar la implicació dels països empobrits, en relacions de col·laboració no jeràrquiques entre associats internacionals que complementen recursos i capacitats.

Per a assolir els objectius esmentats, podem classificar en tres tipus les modalitats de cooperació que s'han desenvolupat majoritàriament fins hui:

- Transferències financeres (i contribucions en espècie) entre organismes multilaterals i Estats.
- Suport a la capacitat: recursos organitzatius i humans, cooperació tecnològica, posada en comú (no imposició) d'experiències normatives.
- Canvi normatiu en països enriquits: examinar les polítiques i la seua repercussió en l'agenda per al desenvolupament, impulsar les complementarietats i evitar conflictes entre elles. En el pla internacional, elaborar normes per a la governança mundial que defenga una distribució més equitativa de les oportunitats de desenvolupament de països i persones, i una provisió eficient dels béns públics internacionals..

5 En què van consistir els anteriors ODM?

Davant de l'arribada del tercer mil·lenni, enfront de la situació en què vivim milers de milions de persones en el planeta: víctimes de la pobresa, la malaltia, l'analfabetisme, la discriminació per tot tipus de raons (entre elles el fet de ser dona), la situació crítica d'Àfrica; la vulneració de drets fonamentals i la mateixa situació d'amenaça del sistema viu anomenat Terra. La comunitat internacional, vertebrada per Nacions Unides, va promulgar en setembre de l'any 2000 la Declaració del Mil·lenni.

Esta es la Declaració:

<http://www.un.org/spanish/milenio/ares552.pdf>

D'aquesta declaració emanaren els Objectius de Desenvolupament del Mil·lenni (ODM), a assolir en 2015, per als quals s'emmarcaren una sèrie de metes, quantificables i avaluable, de manera que pogueren constatar-se els canvis esdevinguts per a aconseguir cada ODM.

El nombre total acordat d'objectius va resultar en huit, entre els quals s'estenia que es trobaven les grans problemàtiques de la humanitat en relació amb el desenvolupament:

Anys després, a ulls de la societat civil, eixa comunitat internacional de governs que havien subscrit aquella declaració distava molt d'estar emprant els recursos necessaris per a eixos avanços ineludibles per a millorar la vida de tants milions de persones i la situació del planeta. Així, la societat civil va començar a difondre el contingut d'eixos compromisos i a denunciar eixa falta d'acció real i efectiva contra la pobresa per part dels Estats i països membres de Nacions Unides.

6 ¿En què consisteixen els actuals ODS?

Eixe món possible no va arribar en 2015; van haver-hi avanços importants en alguns aspectes del desenvolupament: la pobresa i la fam havien sigut reduïdes i l'educació havia arribat més lluny; però el nombre de víctimes de la pobresa, la malaltia, la discriminació encara segueix sent inadmissiblement enorme.

http://www.un.org/es/millenniumgoals/pdf/2015/mdg-report-2015_spanish.pdf

Per tant, es feia necessari recuperar i relançar la lluita amb una nova agenda de desenvolupament, revisada, i que poguera donar resposta a una realitat actual que es mostrava diferent de l'avaluada feia 15 anys. Aquest procés per al replantejament dels objectius globals de desenvolupament en el marc de Nacions Unides es va denominar l'agenda post-2015.

Els Objectius de Desenvolupament del Mil·lenni (ODM) van deixar molts aprenentatges per a la gestió de propòsits fixats com comuns per als Estats participants. Entre aquests, la necessitat d'avançar un nou procés de negociació que va involucrar als 193 Estats Membres de l'ONU i també la participació, sense precedents, de la societat civil i altres parts interessades. En conseqüència, els Objectius de Desenvolupament Sostenible (ODS) van ampliar el balanç dels ODM. En primer lloc, abastint elements interconnectats del desenvolupament sostenible com el creixement econòmic, la inclusió social i la protecció del medi ambient i, en segon lloc, l'aplicació a tots els països del món, els enriquits i els empobrits econòmicament, i no sols a aquests últims.

L'any 2015, a pesar d'alguns avanços aconseguits en el període anterior, es calculava que tots els anys morien més de 6 milions de xiquets abans de complir 5 anys i 16.000 menors morien diàriament a causa de malalties que es poden prevenir, com la pallola i la tuberculosi. Cada dia, centenars de dones morien durant l'embaràs o el part i en les regions en desenvolupament sols el 56% dels naixements en zones rurals era assistit per professionals capacitats. La infecció pel VIH-SIDA era ara la principal causa de mort entre els adolescents d'Àfrica subsahariana, una regió que continua patint els estralls d'aquesta malaltia.

Reconeixent doncs l'èxit desigual dels anteriors ODM —i el fet que es necessitava una nova agenda de desenvolupament després de 2015— els països acordaren en 2012 en Rio+20, la Conferència sobre el Desenvolupament Sostenible, establir un grup de treball obert per a desenvolupar un conjunt d'objectius de desenvolupament sostenible..

Els Objectius de Desenvolupament Sostenible formen part de l'Agenda 2030 per al desenvolupament sostenible, que fou aprovada per l'Assemblea General de Nacions Unides el 25 de setembre de 2015, i que va entrar en vigor l'1 de gener de 2016.

<https://undocs.org/es/A/RES/70/1>

La seua intenció és continuar l'impuls dels anteriors ODM en la lluita contra la pobresa, la desigualtat i el canvi climàtic; caminant cap a un món millor per a la humanitat de hui i de les generacions venidores.

Els anteriors 8 Objectius del Mil·lenni s'han transformat ara en 17 ODS que guarden múltiples diferències amb les anteriors. Aquests són:

Objectiu 1: Posar fi a la pobresa en totes les seues formes en tot el món.

Objectiu 5: Assolir la igualtat entre els gèneres i apoderar totes les dones i les xiquetes.

Objectiu 2: Posar fi a la fam, aconseguir la seguretat alimentària i la millora de la nutrició i promoure l'agricultura sostenible.

Objectiu 6: Garantir la disponibilitat d'aigua i la seua gestió sostenible, i del sanejament.

Objectiu 3: Garantir una vida sana i promoure el benestar per a tots i totes en totes les edats.

Objectiu 7: Garantir l'accés a una energia assequible, segura, sostenible i moderna.

Objectiu 4: Garantir una educació inclusiva, equitativa i de qualitat i promoure oportunitats d'aprenentatge durant tota la vida.

Objectiu 8: Promoure el creixement econòmic sostingut, inclusiu i sostenible, l'ocupació plena i productiva i el treball decent.

Objectiu 9: Construir les infraestructures resilientes^{1*}, promoure la industrialització inclusiva i sostenible i fomentar la innovació.

Objectiu 10: Reduir la desigualtat en i entre els països.

Objectiu 11: Aconseguir que les ciutats i els assentaments humans siguin inclusius, segurs, resilientes i sostenibles.

Objectiu 12: Garantir modalitats de consum i producció sostenibles.

Objetivo 13: Adoptar mesures urgents per a combatre el canvi climàtic i els seus efectes.

Objectiu 14: Conservar i utilitzar en forma sostenible els oceans, els mars, i els recursos marins per al desenvolupament sostenible.

Objectiu 15: Gestionar de manera sostenible els boscos, lluitar contra la desertificació, aturar i invertir la degradació de les terres i aturar la pèrdua de biodiversitat.

Objectiu 16: Promoure societats justes, pacífiques i inclusives.

Objectiu 17: Revitalitzar l'Aliança Mundial per al Desenvolupament Sostenible

Entre les diferències entre l'anterior i l'actual agenda per al desenvolupament, podem destacar elements de sostenibilitat, equitat, universalitat, compromís i abast:

- 1- Sostenibilitat:** passa a un primer pla quan es constata que el model de producció, distribució i consum actual és insostenible per a garantir la vida i els drets de les persones i del sistema viu anomenat Terra.
- 2- Equitat:** es parla, ja no de nacions, sinó de comunitats. El desenvolupament d'un Estat no garanteix de forma directa, proporcional i equitativa el desenvolupament de totes les comunitats, en especial les més vulnerables i perifèriques.
- 3- Universalitat:** els problemes, i les seues solucions, estan interconnectats i afecten tots els Estats, en major o menor mesura; ja no és cosa dels aleshores anomenats països empobrits, cal afrontar-los de forma global.
- 4- Compromís:** del que es diu anteriorment es desprèn que Espanya també té la seua quota de responsabilitat en l'existència dels problemes i en la seua solució, i en el fet que caldrà que adopte mesures en les seues polítiques internes, que hauran de ser reivindicatives, reclamades i defenses per la ciutadania i la societat.
- 5- Abast:** s'inclouen nous aspectes de benestar per a les persones i el planeta com l'ocupació digna o la lluita per revertir el canvi climàtic.

Com a resultat, hi ha 17 objectius de desenvolupament sostenible amb 169 metes, a diferència dels 8 Objectius de Desenvolupament del Mil·lenni (ODM), que comptaven amb 21 metes. Els complexos desafiaments que existeixen en el món hui dia exigeixen que una àmplia gamma de qüestions estiguen cobertes. És, així mateix, fonamental abordar les causes fonamentals dels problemes i no sols els símptomes.

A diferència dels ODM, que foren elaborats per un grup d'experts a porta tancada, els Objectius de Desenvolupament Sostenible són el resultat d'un procés de

negociació que va involucrar els 193 Estats Membres de l'ONU i també la participació sense precedents de la societat civil i altres parts interessades. Açò va portar a la representació d'una àmplia gamma d'interessos i perspectives. Els objectius són d'abast ampli, ja que s'abordaran els elements interconnectats del desenvolupament sostenible: el creixement econòmic, la inclusió social i la protecció del medi ambient. Els ODM es van centrar principalment en l'agenda social, i estaven dirigits als països empobrits, mentre que els ODS s'aplicaran a tot el món, amb compromisos a assumir per tot tipus de països i comunitats en una lògica de interdependència.

6.1 La Salut en els ODS

La salut ocupa un lloc fonamental en l'ODS 3 "Garantir una vida sana i promoure el benestar per a tots i totes en totes les edats", articulat entorn a 13 metes que cobreixen un ampli ventall de la tasca de l'OMS.

En tot cas, s'entén que la majoria dels ODS estan relacionats directament amb la salut o contribuiran a la salut indirectament. El nou programa, basat en els Objectius de Desenvolupament del Mil·lenni, té per objecte ser pertinent a tots els països i se centra en millorar la igualtat per a respondre a les necessitats de les dones, els xiquets i les persones més necessitades i desfavorides. L'objectiu és aconseguir una cobertura universal de salut i facilitar medicaments i vacunes segurs i eficaços per a tots. Una part essencial d'aquest procés és donar suport a la recerca i al desenvolupament de vacunes, a més de proporcionar accés a medicaments assequibles.

A continuació es mostren les metes acordades per a considerar el compliment satisfactori del tercer objectiu. És important comprendre que, encara que aquestes metes es presenten com a ambicioses, suposen un desafiament més ampli per a la ciutadania mundial que el que resultaven els anteriors ODM, al incidir a nivell d'Estats, com a escala més local, regions, comunitats autònomes, províncies, ajuntaments, i les mateixes comunitats en la seua consecució:

- 1- Per a 2030, reduir la taxa mundial de mortalitat materna a menys de 70 per cada 100.000 nascuts vius.
- 2- Per a 2030, posar fi a les morts evitables de recent nascuts i de xiquets menors de cinc anys, aconseguint que tots els països intenten reduir la mortalitat neonatal almenys fins a 12 per cada 1.000 nascuts vius, i la mortalitat de xiquets menors de cinc anys almenys fins a 25 per cada 1.000 nascuts vius.
- 3- Per a 2030, posar fi a les epidèmies de la SIDA, la tuberculosi, la malària i les malalties tropical desateses i combatre l'hepatitis, les malalties transmeses per l'aigua i altres malalties transmissibles.
- 4- Per a 2030, reduir en un terç la mortalitat prematura per malalties no transmissibles mitjançant la prevenció i el tractament, i promoure la salut mental i el benestar.
- 5- Enfortir la prevenció i el tractament de l'abús de substàncies addictives, inclòs l'ús indegut d'estupefaents i el consum nociu de l'alcohol.
- 6- Per a 2020, reduir a la meitat el nombre de morts i lesions causades per accidents de trànsit en el món.
- 7- Per a 2030, garantir l'accés universal als serveis de salut sexual i reproductiva, inclosos els de planificació de la família, informació i educació, i la integració de la salut reproductiva en les estratègies i els programes nacionals.
- 8- Aconseguir la cobertura sanitària universal, en particular la protecció contra els riscos financers, l'accés a serveis de salut essencials de qualitat i l'accés a medicaments i vacunes segurs, eficaços, assequibles i de qualitat per a tots.
- 9- Per a 2030, reduir substancialment el nombre de morts i malalties produïdes per productes químics perillosos i la contaminació de l'aire, l'aigua i el sòl.
- 10- Enfortir l'aplicació del Conveni Marc de l'Organització Mundial de la Salut per al Control del Tabac en tots els països, segons que corresponga.
- 11- Secundar les activitats de recerca i desenvolupament de vacunes i medicaments per a les malalties transmissibles i no transmissibles que afecten primordialment els països empobrits. I facilitar l'accés a medicaments i vacunes essencials assequibles de conformitat amb la Declaració de Doha relativa a l'Acord sobre els ADPIC i la Salut Pública, en la qual s'afirma el dret dels països en desenvolupament a utilitzar al màxim les disposicions de l'Acord sobre els Aspectes dels Drets de Propietat Intel·lectual Relacionats amb el Comerç respecte a la flexibilitat per a protegir la salut pública i, en particular, proporcionar accés als medicaments per a tots.
- 12- Augmentar substancialment el finançament de la salut i la contractació, el desenvolupament, la capacitat i la retenció del personal sanitari en els països empobrits, especialment en els països menys avançats i els xicotets Estats insulars en desenvolupament.
- 13- Reforçar la capacitat de tots els països, en particular els països empobrits, en matèria d'alerta primerenca, reducció de riscos i gestió dels riscos per a la salut nacional y mundial.

7 El rol de la ciutadania en el marc del desenvolupament.

De l'anterior desenvolupament de les metes es destaca que per a ser capaços d'aconseguir els resultats proposats en els Objectius de Desenvolupament Sostenible, hem de prendre en consideració tots els instruments que tinguem al nostre abast. Açò vol dir que aquests objectius, de forma similar al succeït amb els anteriors ODM, solament es faran realitat si conjuntem esforços des de tots els àmbits relacionats amb la salut per a afrontar els desafiaments que suposen.

En aquest sentit, s'ha destacat com els ODS impliquen ara tant als països empobrits com als enriquits, i a les institucions sanitàries de més alt nivell tant com a les Comunitats Autònomes, Ajuntaments, comunitats locals i tot tipus d'actors relacionats amb la salut. Açò es veu clarament quan contemplem el desglossament de les metes proposades.

Per aquests motius, és avui més important que mai el comptar amb una ciutadania conscient i sensibilitzada envers les qüestions relatives al dret a la salut, el desenvolupament, i els Objectius de Desenvolupament Sostenible.

Aquests objectius només es podran aconseguir si som capaços de generar la base social necessària des dels estats, les Administracions públiques, i les entitats privades de promoció de la salut - com les ONGD - perquè la ciutadania s'implique amb la importància d'escometre aquests canvis. Tinguem en compte que ser capaços d'aconseguir aquests objectius pot suposar la necessitat de realitzar sacrificis, tant a nivell pressupostari, com a nivell de configuracions socioeconòmiques i des del propi àmbit personal (atenció sanitària, tràfic, tabaquisme). Però la possibilitat d'aconseguir els resultats plantejats mereix bé que des de tota la ciutadania ens impliquem el necessari per a ser capaços de promoure un món més just, solidari, sa i on totes les persones vegem complit el dret a la salut.

El compliment d'aquests ODS solament serà possible per tant si promovem una sèrie de dinàmiques de sensibilització i formació que permeta canalitzar la informació sobre els ODS cap a tota la ciutadania, i també en sentit contrari, si des de la ciutadania som capaces d'articular les mesures necessàries per a reivindicar, promoure, i defensar el compliment d'aquests objectius també cap a l'administració i els estats.

El repte doncs és el de despertar en la ciutadania un sentiment de vertadera pertinença a aquests objectius, que parteix del seu propi coneixement, i especialment amb els relacionats amb la salut, per a tenir la força i la voluntat suficient per a aconseguir els resultats.

En aquesta línia, el Maletí pedagògic "La salut està en la teua mà" pretén, a través d'aquests materials, promoure i dinamitzar una sèrie d'activitats de formació entre la ciutadania prenent un resultat de major consciència i compromís pel que fa al dret a la salut, l'equitat de gènere, el desenvolupament, i els ODS.

En aquest sentit, està donada la suggerència de les Nacions Unides es promou la implicació de les persones, la ciutadania i la societat civil organitzada a "Assegurar-nos que els líders prenguen decisions ambiciosos per a reduir la pobresa, la desigualtat i protegir la nostra Terra"

Hem de, com a ciutadans/as, ampliar i promoure el coneixement dels ODS i reclamar, als líders polítics i governs, mesures per a aconseguir els objectius per totes i tots. Que cada persona siga coneixedora dels ODS, promoga aquest coneixement i reclame que es treballes per a açò; des de l'entorn més proper -família, amistats-, participant d'activitats i mobilitzacions d'organitzacions de la societat civil i, analitzant i promovent accions proposades per partits i líders polítics. El que puguem aconseguir a la finalització del període donat per als ODS un món més just, més humà, i en el qual es respecten els drets humans sense cap tipus de discriminació dependrà en bona mesura de la nostra capacitat per a reclamar el compliment d'aquests drets.

8 Bibliografia

Luthar, S.S., Cushing, G., Merikangas, K. y Rounsaville, B.J. (1998). *Múltiple jeopardy: Risk/protective factors among addicted mother's offspring. Development and Psychopathology*, 10, 117-136.

**GENERALITAT
VALENCIANA**

Conselleria de Participación,
Transparencia, Cooperación
y Calidad Democrática

**FARMA
MUNDI**
FARMACÉUTICOS
MUNDI